QORTI CIVILI
PRIM' AWLA

ONOR. MHALLEF
JACQUELINE PADOVANI GRIMA LL.D. LL.M. (IMLI)

Seduta ta' Nhar il-Hamis 27 t'Ottubru, 2016

Kawza Numru : 15
Rikors Numru : 616/2009 JPG

Grace Magrin [I.D. 59952 M] f'isimha propja u ghan-nom u in raprezentanza tal-assenti Tereza Piscopo, Carmen Falzon u John Buhagiar; Joseph Buhagiar [I.D. 471450 M]; Antonia Mizzi [I.D. 52758 M]; Victoria Camilleri [I.D. 672562 M]; u Maria Farrugia [I.D. 251743 M]

VS

Rita Sammut [I.D. 309856 M]

Il-Qorti :

Rat ir-rikors ta' Grace Magrin et tat-23 ta' Gunju 2009 (a fol. 1 et seq) li jaqra hekk:

*"Illi fid-29 ta' Dicembru, 2008 mietet Annunziata Buhagiar, armla ta' John Buhagiar, bint Giovanni Zahra u Marianna xebba Balzan [**Dok. A**], u li tigi omm il-kontendenti.*

Illli minn ricerki testamentarji annessi u mmarkati bhala **Dok. B u Dok. C**, *jirrizulta li l-imsemmija Annunziata Buhagiar ghamlet hames testmenti f'hajjitha,ossija wiehed datat 25 t'Ottubru, 1995 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef [***Dok.D***], iehor datat 7 ta' Dicembru, 1998 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef [***Dok.E***], iehor datat 26 ta' Awwissu, 2003 fl-atti tan-Nutar Maurice Gambin [***Dok. F***], iehor datat 7 t'April, 2004 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef [***Dok. G***] u l-ahhar wiehed datat 17 t'Ottubru, 2005 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef [***Dok.H***].*

Illi t-testmenti li saru wara s-sena 1995 ilkoll jemendaw il-kontenut tat-testment li sar fil-25 t'Ottubru, 1995.

Illi permezz tat-testment tas-sena 1995, l-imsemmija Annunziata Buhagiar halliet prelegat ta' €2329.27 (Lml,000) lil bintha Antonia Mizzi u eredi lill-uliedha kollha, ossija hdax-il ahwa, fosthom il-kontendenti.

Illi permezz tat-testment tas-sena 1998, id-decuius ikkonfermat it-testment tas-sena1995, pero' stitwit bhala eredi taghha lill-kontendenti, filwaqt li lill-uliedha 1-ohra Lawrence Buhagiar u Concetta Pisani hallitielhom biss il-legittima.

Illi permezz tat-testment tas-sena 2003, id-decuius irrevokat il-prelegat mholli lil Antonia Mizzi u stitwiet prelegat favur uliedha l-esponenti Maria Farrugia u 1-intimata Rita Sammut tal-flus kollha li kellha depozitati fl-HSBC Bank Malta p.l.c.

Illi fit-testment tas-sena 2004, id-decuius ikkonfermat it-testmenti precedenti u stitwiet prelegat favur uliedha l-esponenti Maria Farrugia u l-intimata Rita Sammut ta' nofs sehemha [ossija l-kwart indiviz] tal-fond numru 285, Eva House,Triq Haz-Zabbar, Fgura.

Illi permezz tat-testment tas-sena 2005, id-decuius irrevokat il-prelegat imholli lil Maria Farrugia u lil Rita Sammut u minflok istitwiet prelegat favur l-intimata Rita Sammut wahedha ta' nofs sehemha [ossija l-kwart indiviz] tal-fond numru 285,Eva House, Triq Haz-Zabbar, Fgura.

Illi meta l-mejta Annunziata Buhagiar ghamlet it-testmenti tas-sena 2003, 2004 u2005, hija ma kienetx tippossjedi l-fakultajiet mentali kollha b'mod li ma setghetx tapprezza dak li qeghda taghmel, u dan kif ser jigi ppruvat fil-kors tal-kawza;

Illi ghalhekk is-sudetti testmenti huma nulli u m'ghandhom ebda effett fil-ligi.

Ghaldaqstant, fl-isfond tas-suespost, l-esponenti jitolbu bir-rispett sabiex din 1-Onor Qorti joghgobha:

1. Tiddikjara li meta Annunziata Buhagiar ghamlet it-testmenti datati 26 ta'Awwissu, 2003 fl-atti tan-Nutar Maurice Gambin, dak datat 7 t'April, 2004 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef u dak datat 17 t'Ottubru, 2005 fl-attitan-Nutar Bartolomeo Micallef, l-imsemmija Annunziata Buhagiar ma kienetx tippossjedi l-fakultajiet mentali taghha b'mod li ma setghetxtapprezza dak li qeghda taghmel u/jew kienet ghal kollox priva mill-volonta';

2. Tiddikjara illi t-testmenti datati 26 ta' Awwissu, 2003 fl-atti tan-NutarMaurice Gambin, dak datat 7 t' April, 2004 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef u dak datat 17 t'Ottubru, 2005 fl-atti tan-Nutar BartolomeoMicallef, huma ghal kollox nulli u minghajr ebda effett fil-ligi;

Bl-ispejjez kontra l-intimata li minn issa hija ngunta ghas-subizzjoni."

Rat illi l-atti tar-rikors promotur, d-digriet u l-avviz tas-smiegh gew debitament notifikati skond il-ligi;

Rat ir-risposta ta' Rita Sammut tas-7 ta' Dicembru 2009 (a fol. 31 et seq) li taqra hekk:

1. "Illi t-talbiet ta' l-atturi huma infondati kemm fit-fatt u kemm fid-dritt:

2. Illi fil-mertu u minghajr pregudizzju ghas-suespost id-defunta Annunziata Buhagtar ma kienet affetwata mill-ebda impediment legali fil-mument illi gew redatti t-testmenti datatati 26 t'Awissu 2003 fl-atti tan-Nutar Maurice Gambin, dak datat 7 t' April 2004 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef u dak datat 17 t' Ottubru 2005 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef u dan kif se jirrizulta ampjament waqt it-trattazzjoni tal-kawza, kif ukoll fid-dikjarazzjonijiet u dokumenti tan-Nutara rispettivi dwar li fil-mument meta gew redatti dawn it-testmenti hija kienet tinsab fil-pussess shih tal-fakolta mentali kollha u li kienet kapaci skond il-Ligi biex tiddisponi mill-gid kollu taghha ghaz-zmien ta' wara mewtha u dan kif jghidu wkoll certifikati medici annessi mat-testmenti dwar il-kapacita' medika u mentali biex hi setghet tersaq ghall-publikazzjoni u formazzjoni tat-testmenti ga indikati;

3. Salv eccezzjonijiet ohra;

Bl-ispejjez kontra l-atturi li minn issa huma ingunti in subizzjoni.

Semghet ix-xhieda bil-gurament;

Rat id-digriet ta’ din il-Qorti kif diversament preseduta tal-24 ta’ Frar 2010 (a fol. 57) li permezz tieghu gie nominat il-Perit Legali Dr. Nicholas Valenzia;

Rat in-nota ta’ sottomissjonijiet ta’ Grace Magrin et tal-21 ta’ Novembru 2014 (a fol. 389 et seq) ;

Rat in-nota t’osservazzjonijiet ta’ Rita Sammut tas-26 ta’ Frar 2015 (a fol. 399 et seq);

Rat ir-relazzjoni tal-Perit Legali Dr. Nicholas Valenzia prezentat fil-25 ta’ Novembru 2015 u mahluf fit-3 ta’ Marzu 2016 (a fol. 415 et seq);

Rat in-nota ta’ sottomissjonijiet ta’ Grace Magrin et tat-18 ta’ Lulju 2016 ;

Rat id-dokumenti u l-atti kollha tal-kawza;

Semghet it-trattazzjoni tal-partijiet;

Ikkonsidrat:

In sostanza **l-atturi** xehdu bl-affidavit illi:

Illi sakemm ommhom kellha 83 sena (cjoe sat-2003) hija kienet toqghod wahedha id-dar matul il-gurnata u bil-lejl kienet tmur torqod ghand ohthom Antonia.

Fil-2003 ommhom kienet waqghet u habtet rasha u spiccat kompletament inkapaci f'sens mentali; ma taghraf lil hadd, ma tkellem lil hadd u ma tifhem xejn.

Anke qabel il-2003 hija kienet bdiet ma taghrafhomx u tinsa`.

Sadanittant huma kienu qed ifittxu li jdahhluha f'xi home, u sakemm kienu qed ifittxu home, ommhom kienet taghmel erbat ijiem ghand ohthom Rita u erbat ijiem u gieli aktar ghand Maria. In segwitu Rita bdiet tinsisti li zzomm lill ommhom hija, u ghalhekk ma baqghux ifittxu home.

Ommhom dejjem kienet tghid li riedet li wara mewtha huma jaqsmu kollox indaqs. Tant hu hekk li kienet ghamlet testment f'dan is-sens meta hija kienet ghadha f'sikkitha. Sussegwetement halliet il-legittima lil tnejn mill-ahwa billi kienet spiccat il-Qorti maghhom fuq xi art. Imbaghad saru jafu li meta kienet mentalment inkapaci bejn it-2003 u 2005 kienet ghamlet tlett testmenti li kienu revokaw it-testmenti li kienet ghamlet qabel b'mod li l-ewwel iffavorit lil Rita u lil Maria u fl-ahhar iffavorit lil Rita biss u lil din hallitielha nofs mill-wirt taghha.

Dak iz-zmien li ghamlet dawn it-testment hija kienet ghand ohthom Rita Sammut u kienet din li haditha ghand in-Nutar biex taghmel it-testmenti li qed jigu kontestati.

Issostnu li ommhom ma kinitx tirraguna jew tifhem x'ikunu qed ighidulha n-nies, ghalhekk isostnu li hija ma kinitx kapaci taghmel testament f'dak il-perjodu billi kienet fi stat ta' dementia totali.

Jikkonkludu billi jishqu li l-konvenuta hadet vantagg mill-istat li kienet fih ommhom biex tiehu ghaliha l-hlas illi hija ppretendiet li kellha tiehu talli hadet hsieb ommhom.

L-attrici Maria Farrugia, li kienet ibbenefikat minn uhud minn dawn it-testmenti li issa qed jigu attakkati, spjegat l-posizzjoni taghha b'dan il-mod. Hija xehdet li l-konvenuta riedet tiehu lill-ommhom ghand in-Nutar biex tibdel it-testment taghha. Hi ma riditx tinvolvi ruhha f'dina l-affari u fl-istess hin ma rieditx tikxef lil konvenuta dwar dak li kienet qed taghmel biex ma taqlax inkwiet bejn l-ahwa. Hi accettat li tmur ghand in-Nutar mal-konvenuta biex tara ezattament x'kienet ser taghmel. Tghid li quddiem in-Nutar tkellmet biss ohta Rita u ommha ma tkellmet xejn u n-Nutar lanqas biss pprova jkellimha jew ihares lejha. Ohta ddettat lin-Nutar kif kellu jigi varjat it-testment biex il-flus ta' ommha fil-bank imorru favur Rita u favuriha. Dan gara ghal habta ta' Awissu 2003 meta ommha kienet marret toqghod ghandha u ghand Rita. Il-konvenuta regghet ghamlet l-istess haga fir-rigward ta' sehem ommha mid-dar biex dina tigi tmiss lilha u lil Rita. Din id-darba marret ghand Nutar differenti izda gara l-istess bhad-darba ta' qabel. Kien gie prezentat certifikat mediku ta' ommha lin-Nutar li kien tmien xhur antik. **Il-konvenuta kienet f'dik l-okkazzjoni ghenet lil ommha biex taghmel salib ghax ma kinitx tiffirma.** Dak il-hin ommha ma kinitx taf x'qed jigri. Hija ma kinitx qablet ma dak li ghamlet ohta u minn hemm il-quddiem ir-relazzjoni bejniethom bdiet sejra lura specjalment billi bdiet tara li ohta kienet qed tigeb aktar lejha waqt li hija hija spiccat qed tohrog aktar flus. Ghalhekk kienet qalet lill-konvenuta li jekk hija kienet daqstant mohha fil-flus allura lil ommjha ahjar tiehu hsieba hi biss. Fil-fatt hekk gara u minn Settembru 2005 il quddiem ommha baqghet toqghod ma' Rita biss sakemm mietet. F`Ottubru 2005 imbaghad ohtha kienet cemplitilha u qaltilha li kienet sejra ghand in-Nutar biex taqleb is-sehem t'ommha fid-dar ghal fuqha biss. Hi ma kinitx qablet fuq hekk izda l-istess kienet regghet marret maghha ghand in-Nutar u gara l-istess haga bhal qabel u cioe li ohtha ddettat lin-Nutar x'ghandu jikteb cjoe lin-nofs ta` ommha fid-dar imur fuq il-konvenuta biss u nofs l-iehor imiss lill-ahwa l-ohra kollha. Hi kienet baqghet siekta biex ma iggibx l-inkwiet bejn l-ahwa izda fl-ahhar meta mietet ommha ma felhietx aktar ghal gideb u rrakkontat kollox.

Il-konvenuta Rita Sammut fl-affidavit taghha tghid li f'April 2003 ommha kienet tat id-deheb kollu tal-familja lil ohta Antonia billi dak iz-zmien kienet tiehu hsieba u hutha ma kkontestawx dik id-decizjoni ghar-raguni li hija ma kinitx taf

x'qed taghmel. Tlett xhur wara ommha waqghet u qasmet rasha u hutha riedu jdahhluha *home*, imma ommha ma ridietx u ghalhekk hi u ohta Maria offrew li zzommuha huma minflok tmur *home*. Hija zammietha sakemm mietet ghandha. Ommha kienet dejjem issemmi li kienet se tahseb fihom u ghalhekk kienu marru ghand Nutar, li ghazlet ommhom, biex taghmel testment. Ommha kellha l-katarretti ma kinitx tara sew u ghamlet zewg operazzjonijiet u giet tara. Kienet ghamlet check- up l-isptar u ma sabulha xejn hlief l-artrite. Hija kienet tbati minn irkuptejha u tuza l-wheelchair. Ommha damet maghha mill-2003 sal 2008 u mietet bl-eta'. Ohtha Maria damet sentejn izomm lil ommha maghha imbaghad iddejqet u baqghet inzommha hi wahedha. Maria kienet qalet lil ommha biex tnehiha minn sehemha u taghtih lilha. Ommha riedet thalli lil kulhadd indaqs imma tnejn mill-ahwa ttradewha fuq bicca art u ma baqghetx tahsibha b'dak il-mod. Hi ma riditx tghid lil ahwa li ser thallilna izjed. Hi kellha mohha tajjeb ghax kieku ma kinitx ser taqta` tnjen minn uliedha mill-wirt u taghti d-deheb taghha kollu lil wahda biss. Kieku riedet tapprofitta ruhha ma kinitx tiehu lil Maria maghha ghand in-Nutar. Meta infetah it-testment, ohtha Maria cemplitiha u qaltilha biex tirrinunzja ghal wirt u tiehu sehem daqs l-ohrajn. Hi m'accettatx u ghalhekk Maria qaltilha biex taghtiha lura sehemha u jekk le kienet ser tghid li hija kienet qalet lin-Nutar biex jaghmel dak it-testment. L-ewwel testment tal 26 t'Awwissu 2003, l-arrangamenti man-Nutar kienet ghamilthom hi fuq talba t'ommha biex taghmel testment. Kienet hadet lil ommha ghand Dr.P.Muscat ghax in-Nutar Gambin talabha certifikat. Rigward l-ahhar testament tat-2005, kienu marru ghand in-Nutar Micallef u kienu tawh ic-certifikat li kien ghamel Dr.Muscat xi ftit qabel. Ommhom riedet li hija u Maria jibqghu gewwa fil-kamra tan-Nutar waqt li jsir t-testment u n-Nutar accetta basta li ma jitkellmux.

Dwar it-testment tal-2003 **in-Nutar Maurice Gambin** xehed li hu ma jiftakarx lil Annunziata Buhagiar u lanqas min kien gie maghha. Ix-xiehda li dehru fuq l-att kienu mill-ufficcju tieghu.

In-Nutar Bartolomew Micallef, b'referenza ghat-testmenti tal- 25 t'Ottubru 1995; 7 ta' Dicembru 1998; 7 t'April 2004 u 17 t'Ottubru 2005 ighid li hu

jidhirlu li Annuzjata Buhagiar kienet akkumpanjata minn wiehed minn uliedha. Hu ma jiftakarhiex bhala persuna u lanqas l-istat ta‘ sahhitha, jew kinitx timxi. Fit-testment tat-2005 hija kienet imdahhla fiz-zmien. Mat-testmenti tat-2004 u 2005 hemm anness certifikat mediku ta‘ Dr.P.Muscat datat 25 t'Awissu 2003. Jichad li xi hadd idettalu t-testment. Bhala regola hu jitlob certifikat mediku recenti izda jekk dawn ikunu gew bic-certifikat u t-testatrici tinsisti li jsir it-testment mhux se ighidilhom biex jitilqu. Generalment hu ma jhallix lil ulied ikunu prezenti meta jsir it-testment sakemm ma jkunx hemm insistenza mit-testatrici. Xorta wahda hu ma jhallihomx jitkellmu. F'dan il-kaz ma jiftakarx x'gara.

Dr. Christopher Zarb xehed li minn meta Antonia waqfet tiehu kura ta‘ ommha dina kienet ilha xi tlett snin tbati min-senile dementia. Dwar id-dokument CZ1 datat 18 ta` Lulju 2003 ighid li meta inhareg ic-certifikat hija kienet fl-ghola grad mediku ta` senile dementia u ma kinitx kapaci taghmel testment. Meta tkellimha hija kienet tkun konfuza, bil-kemm thares go ghajnejk u ma kinitx tirrispondi ghal-mistoqsijiet li taghmlilha. Hu kien ghamilha t-test ghal time, person and place u ma kinitx ghaddiet, lanqas issodisfat il-bare basics.Hu ma baqax jarah l-ahhar hames snin ta‘ hajjitha. Il-mild form of forgetfulness li semma Dr.P.Muscat, ghalih hija `a mild form of dementia‘. **Ighid li jista jkun li d-dokument CZ1 inhareg sabiex jintuza biex Annuzjata Buhagiar tidhol f'xi home.**

Dr.Peter Muscat xehed li kien ezamina lil Annuzjata Buhagiar fil-25 t'Awissu 2003 biex jara jekk kinitx kapaci tezercita d-drittijiet civili taghha u jekk kenitx kapaci taghmel testment. Hu kien hareg id-dokument PM1 dakinhar u qal li kienet kapaci taghmel testment.. Imbaghad hareg iehor Dok PM2 liema dokument huwa ezibit mat-testment tas-7 t'April 2004. Dan fih l-ahhar linja nieqsa. Ighid li meta ezaminaha kellha ftit "memory disturbance compatible with her age" u mhux dementia. Din ma kinitx 'interference' mal-kapacitajiet manigerjali taghha, ie 'the capacity to express what her wishes are'. B'referenza ghac-certifikat ta' Dr.C.Zarb [Dok CZ1] ighid li dan mhux psikjatra. Huwa ghamel *a 'mini-mental state' examination for dementia* u irrizultalu li ma kellhiex 'severe dementia' izda' *mild form of forgetfulness*

compatabile with her age', u dan ma jfissirx li hija ma tistax tfendi ghal rasha minhabba infermita'. Dina tista tigi klassifikata bhala bidu ta' dementia pero ma kinitx 'severe dementia'. Hi kienet bdiet tinsa imma mhux thawwad. Fit-test, l-iscore massimu huwa ta' 30. Score ta' 20 jaghti indikazzjoni ta' dementia, l-iscore ta'dina l-persuna kien ta' 25. (Ara Dok PM1) Meta ghamel it-test il-pazjenta kienet lucidissima. Ic-certifikat jirrelata ghal dik il-gurnata illi jinhareg, pero anke fi zmien xahar jew anke l-ghada stess tista' tiddeterjora. Izda d-dementia ma tigiex mill-lum ghal ghada, ghalkemm ma jeskludiex li fi zmien sena dina tizviluppa. Ma jghidx jekk fil-2004 Buhagiar kinitx dementi. Persuna li tbati bid-dementia jista jkollha mumenti lucidi. Is-sintomi ta' mard fiziku prezenti f'dik l-eta' tista teffettwa l-istat mentali u tista' taghti l-impressjoni li ghandha d-dementia meta ma tkunx qed issofri minnhu. **Hu ma kienx awtorizza li dana c-certifikat jintuza ghat-testment ta' April 2004 u zgur li ma kienx jaghti tali awtorizzazzjoni minghajr ma jerga' jevalwa l-pazjenta. Il-fatt li fil-2004 hija xehdet f'kawza civili fil-Qorti u rrispondiet ghal kontro-ezami twil jista` jkun li l-*forgetfulness* taghha ma kienx avvanza f'dak il-perjodu.** Meta giet ghandu dina kien gharfet lil bintha Rita Sammut, imma dwar it-tfal l-ohra taghha, ma jafx ghax ma kienux maghha. Hi kienet qaltu li t-tfal l-ohra riedu irreferuha San Vincenz pero hi espremiet ix-xewqa persistenti taghha li tmur tghix ma` Rita Sammut u Maria Farrugia.

Dr.Ronald Aquilina xehed li hu kien jippatrocina lil Annuzjata Buhagiar f'kawza l-Qorti fil-Prim Awla. Hi kienet tbati biex timxi u tisma. Kellha bzonn l-ghajnuna tat-tfal. **L-istruzzjonijiet pero kien dejjem jehodhom minghandha.** Hi kienet xehdet bl-affidavit **u kien sarilha kontro-ezami minn Dr.L.Cassar Pullicino fid-dettal. Kienet xehdet kif suppost u l-Qorti taghtha ragun.** Waqt it-trattazzjoni tal-Appell jidher li kienet tifhmu u tirrispondi ghal dak li jistaqsiha.

Fis-sentenza taghha tal-31 ta` Mejju 2004 fil-kawza **"Cristiano vs Portelli"**, il-Qorti (PA/GV) tat esposizzjoni tal-principji li ghandhom japplikaw fil-kazi ta` impunjazzjoni ta` atti minhabba nkapacita` mentali :

1. Illi l-kapacita` hija r-regola u l-inkapacita` hija l-eccezzjoni, u ghalhekk il-presunzjoni hija favur il-kapacita`, liema presunzjoni hija `juris tantum`;

2. Illi huma nkapaci dawk li fi zmien ta` l-att ma jkunux f`sensihom, u illi l-inkapacita` ghandha tigi ppruvata minn min irid jimpunja l-att;

3. Illi biex persuna jkun kapaci jaghmel att ma hemmx bzonn li jkun perfettament u rigorozament san minn mohhu, imma huwa bizzejjed li jkollu l-uzu tar-raguni fi grad tali li jippermettilu jkun jaf x`inhu jaghmel;

4. Illi biex tigi stabbilita` l-insanita` mentali ta` persuna hemm bzonn li jirrizultaw indizji gravi ;

5. Illi l-Qrati taghna dejjem kienu reticenti li jammettu d-domandi biex jigi annullat att minhabba nsanita` mentali jekk din l-inkapacita` ma tkunx irrizultat b`mod cert minn fatti precizi u univoci, u ma jkunx gie pruvat li kienet tezisti fil-mument li persuna kien qieghed jaghmel l-att. (Vol XXXIV.108 – **Appell Civili - "Vassallo vs Dr V Sammut" - 24 ta` April 1950 ; u Vol XXX.I.176 – Appell Civili - "Formosa vs Axiak" - 20 ta` Gunju 1938)."**

Kwantu ghall-oneru tal-prova, r-regola tal-ligi li huma nkapaci jiddisponu minn hwejjighom dawk li ma jkunux f`sensihom, ghandha tigi pprovata u sostanzjata minn min ikun qieghed jattakka t-testment minhabba l-inkapacita`. Min jimpunja testament ghal vizzju tal-menti tat-testatur, mhux biss huwa obbligat jipprova dak il-vizzju, izda l-prova ghandha tikkolpixxi wkoll il-mument stess jew iz-zmien prossimu meta sar it-testment. **(Mifsud vs Giordano et 8 ta' Mejju 1952).**

Fis-sentenza taghha tal-31 ta` Marzu 1933 fil-kawza`Cassar vs Cassar` din il-Qorti qalet hekk ;

"Questi tribunali sono stati sempre renitenti a pronunciare la nullita` di una testamento per incapacita`mentale del testatore, a meno che tale

> incapacita` non consti positivamente, da fatti precisi ed univoci, e non si verifichi al momento in cui egli dettava le sue ultime volonta`.

Il miglior criterio sulla sanita` mentale del testatore e` la ragionevolezza delle sue disposizioni, specialmente quando il testatore ne avesse indicato le ragioni, riconosciute poi ragionevoli e sa vie”.

Fir-ricerka dwar l-istat mentali tat-testatur, il-kriterji li jistghu jigu segwiti huma diversi u varjati. Fost dawn il-kriterji, hemm il-vjolazzjoni tad-disposizzjonijiet kontenuti fit-testment impunjat. U fl-ezami ta` dawn id-disposizzjonijietf it-tnissil konvincenti aktar sod tant mill-fatt ta` l-ezami ta` l-`ahhar volonta` per se, li jista` joffri bhala ndizju l-istat mentali tat-testatur, kif ukoll mill-motiv jew motivi li jispiraw it-testatur, specjalment jekk dawk il-motivi jkunu gew espressi mit-testatur fil-waqt tat-testment jew fl-okkazjoni meta jkun qieghed jigi kontemplat dak l-att solenni, u fl-ahharnett mill-kondizzjonijiet mentali u fizici tat-testatur fil-mument meta jkun ghamel it-testment impunjat.

Illi f’dana l-kaz d-decujus Annuziata Buhagiar ghamlet hames testmenti f‘hajjitha, ossija wiehed datat 25 t'Ottubru, 1995 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef [Dok.D];iehor datat 7 ta' Dicembru, 1998 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef [Dok.E];iehor datat 26 ta' Awwissu, 2003 fl-atti tan-Nutar Maurice Gambin [Dok. F];iehor datat 7 t‘April, 2004 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef [Dok. G) u l-ahhar wiehed datat 17 t'Ottubru, 2005 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef [Dok.H].

Fl-ewwel testament tal-25 ta’ Ottubru 1995 id-decujus kienet halliet LM1,000 lil Antonia Mizzi ghal servigi lilha maghmula matul l-ahhar zmien ta’ hajjitha u istitwiet lil uliedha kollha bhala werrieta taghha.

Bit-testment addizzjonali tas-7 ta' Dicembru 1998 halliet il-legittima biss lil uliedha Lorry Buhagiar u Cettina Pisani. Ma dana t-testment gie ezibit certifikat mediku ta' Dr. Christopher Zarb li ccertifika li hija kienet physically and medically fit to perform a will.

B'testment iehor addizzjonali datat 26 ta' Awissu 2003 fl-atti tan-Nutar Maurice Gambin id-decujus kienet irrevokat il-prelegat li kienet halliet lil Antonia Mizzi u minflok halliet lil Maria Farrugia u lil Rita Sammut prelegat tal-flus li kellha depozitati mal-HSBC bank f'isimha. Ma` dana it-testment gie prezentat certifikat ta' Dr.Peter Muscat datat 25.8.2003.

Fit-testment addizzjonali tas-7 ta' April 2004 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef id-decujus halliet nofs is-sehem taghha (1/2) mill-intier tal-fond 285, Eva House, Triq Haz-Zabbar, Fgura bil-kontenut taghha kollu, u dana bhala kumpens ghal dak li ghamlu maghha tul l-ahhar snin ta' hajjitha, lil Maria Farrugia u Rita Sammut. Ma` dana t-testment rega gie pprezentat l-istess certifikat ta' Dr.P.Muscat dina d-darba pero' minghajr l-ahhar linja li qabel kienet ticcertifika li "she is fit to exercise her civil duties and also possesses testamentary capacity".

Fl-ahhar testament taghha datat 17 t'Ottubru, 2005 fl-atti tan-Nutar Bartolomeo Micallef id-decujus irrevokat it-tieni artikolu tat-testment taghha tas- 7 ta' April 2004 u minflok halliet in-nofs taghha tad-dar hemm imsemmija lir-Rita Sammut biss. Anke dina d-darba rega gie prezentat ic-certifikat mediku ta' Dr.P.Muscat.

Illi l-atturi qed jitolbu li dina l-Qorti tiddikjara li meta Annunziata Buhagiar ghamlet it-testmenti tal- 2003,2004 u 2005 hija ma kienetx in pieno possesso tal-fakultajiet mentali kollha taghha b'mod li setghet taghmel testament u ghalhekk dawk it-testmenti huma ghal kollox nulli u minghajr ebda effett fil-ligi. Huma jsostnu li wara l-incident tal-2003 meta ommhom korriet u inbidlet drastikament, il-konvenuta hadet vantagg tas-sitwazzjoni u hadet lill-ommha toqghod ghandha bi skop u kien facili ghaliha li tiehu l-ommha ghand in-Nutar biex taghmel testmenti li jiffavuruha.

Il-konvenuta kkontestat it-talba attrici u sostniet li Annunziata Buhagtar ma kienet affetwata mill-ebda impediment legali fil-mument illi gew redatti t-testmenti in kwistjoni. It-testmenti li hija ghamlet huma validi u gew certifikati minn psikjatra specjalista.

Fir-rigward tat-testment tas-26 ta' Awissu 2003 l-atturi qed jibbazaw l-azzjoni taghhom fuq il-fatt li skond certifikat mediku mahrug fil-18 ta' Lulju 2003[Dok CZ1]minn Dr.Christopher Zarb, li kien it-tabib tal-familja u li kien ilu zmien jinvista lil Annuzjata Buhagiar, dan iccertifika li Annunzjata Buhagiar kienet fl-ghola grad mediku ta` senile dementia u ma kinitx kapaci taghmel testament.

Minn naha l-ohra l-konvenuta qed tistrieh fuq ic-certifikat mediku li hareg il-psikjatra specjalist Dr.Peter Muscat datat 25 ta' Awissu 2003 li ccertfika li Annuzjata Buhagiar kienet kapaci tezercita d-drittijiet civili taghha u ghalhekk kienet kapaci taghmel testament. Meta ezaminaha hu sab li hija kellha ftit *memory disturbance compatible with her age* imma mhux dementia.

B'referenza ghac-certifikat li hareg Dr. C. Zarb [Dok CZ1] Dr.Muscat iccara li Dr.Zarb mhux psikjatra imma general practitioner. Hu kien ghamel a 'mini-mental state' examination ghal dementia u irrizultalu li Buhagiar ma kellhiex 'severe dementia' izda' `a mild form of forgetfulness compatabile with her age'. Dan ma jfissirx li hija ma setghetx tfendi ghal rasha minhabba infermita'. Din tista` tigi klassifikata bhala bidu ta' dementia izda zgur mhux 'severe dementia'. Buhagiar kienet bdiet tinsa` imma mhux thawwad. It-test l-iscore massimu fl-ezami li ghamlilha huwa ta' 30, fejn score ta' 20 jaghti indikazzjoni ta' dementia. F'dan il-kaz Buhagiar gabet score ta' 25. (Ara Dok PM1). Meta ghamel it-test Buhagiar kienet lucidissima. Ighid li persuna li tbati bid-dementia jista` jkollha mumenti lucidi. Kompla li s-sintomi ta' mard fiziku prezenti f'dik l-eta' tista teffettwa l-istat mentali u tista' taghti l-impressjoni li ghandha d-dementia meta ma tkunx qed issofri minnhu.

Konfrontat bix-xhieda ta' Dr.P.Muscat, Dr.Christopher Zarb wiegeb li l-mild form of forgetfulness li semma Dr.P.Muscat, ghalih hija `a mild form of dementia` li pero hija haga differenti minn dak li ccertifika fid-dokument CZ1. Ma cahadx li jista` jkun li d-dokument CZ1 inhareg sabiex jintuza biex Annuzjata Buhagiar tidhol f'xi home. Hu risaput li certifikati simili jsiru u wiehed jesagera s-sitwazzjoni biex pazjent ikollu aktar possibilita` li jigi rikoverat f'home minhabba xi bzonn urgent li jigi certifikat.

Illi huwa accettat gurisprudenzjalment illi min jimpunja testament ghal vizzju tal-menti tat-testatur mhux biss huwa obbligat jipprova dak il-vizzju, izda l-prova ghandha tikkolpixxi wkoll il-mument stess jew iz-zmien prossimu meta sar it-testment.

Fl-ipotezi tal-vizzju tal-menti abitwali, it-testment maghmul mill-persuna hekk kolpita ghandu jigi prezunt li huwa invalidu, jekk min isostni l-validita` tieghu ma jippruvax li dak it-testment sar f`mument ta` lucidu interval. Imma ghall-validita` ta` testment, huwa bizzejjed li t-testatur ikollu l-kuxjenza, jew ahjar li jkun jaf u jifhem x`ikun qed isir, u li fil-fatt ikun sar, b`mod li mhux imprexxinidibbilment mehtieg li l-volonta` intelligenti u libera tat-testatur tkun perfettament u rigorozament sana." (ara PA JZM Busutill vs Cortis 2 ta' Marzu 2013.

Illi fil-fehma tal-Perit Legali, apparti c-certifikat ta' Dr.P.Muscat, hemm fatturi ohra li jikkonfortaw it-tezi tal-konvenuta li meta gie redatt it-testment tat-2003 ommhom kienet kompos mentis u setghet taghmel dak it-testment.

Jirrizulta li f'dak il-perjodu cioe f'April 2003 ommhom kienet tat id-deheb kollu tal-familja lil ohthom Antonia , billi dak iz-zmien kienet tiehu hsiebha, **u hadd minn hutha ma kkontesta dik id-decizjoni ghar-raguni li hija ma kinitx taf x'qed taghmel kif kien qed isostni Dr.C.Zarb.**

Inoltre ommhom **tant kienet taf x'qed taghmel li hija qatghet mill-wirt tnjen minn uliedha uhallitilhom biss il-legittima ghax kienu dahhluha l-Qorti fuq xi bicca art.**

Dr. R.Aquilina xehdet li hu kien ippatrocina lil Annunzjata Buhagiar f'kawza il-Qorti fejn hija kienet ghamlet affidavit u **kien sarilha kontro-ezami minn Dr.L.Cassar Pullicino fid-dettal u hija wiegbet kif suppost u l-Qorti taghtha ragun.** Anke waqt it-trattazzjoni quddiem il-Qorti tal-Appell hija kienet tifhmu u tirrispondi ghal dak li jistaqsiha.

Illi f'dan it-testment sar meta Maria Farrugia u Rita Sammut kienu qed izommuha ghandhom u jiehdu hsiebha u skond il-konvenuta, ommhom kienet dejjem issemmi li se tahseb fihom. Ommhom fil-fatt halliet il-flus li kellha l-bank lil dawn iz-zewg uliedha u bhala eredi taghha halliet lill-uliedha kollha. Fil-fehma tal-Perit Legali ma kien hemm xejn irragjonevoli fid-disposizzjoni li ghamlet Annuzjata Buhagiar f'dan it-testment.

Ghalhekk fil-fehma tal-Perit Legali it-testment tat-2003 sar validament billi Annuzjata Buhagiar kienet kapaci taghmel testament u ma giex pruvat mod iehor.

Il-Perit Legali pero' sostna li mhux l-istess jista` jinghad dwat it-testmenti tal-2004 u 2005. Jirrizulta mill-provi li f'dawn it-testment gie ezibit l-istess certifikat mediku ta' Dr.P.Muscat datat 25 ta' Awissu 2003 meta dawn it-**testment saru fil-7 ta' April 2004 (tmien xhur wara) u 17 ta' Ottubru 2005 (sentejn u xaghrejn wara).**

Illi Dr. P. Muscat xehed li c-certifikat li huwa johrog jirrelata ghal dik il-gurnata illi jinhareg. Qal li persuna li tbati minn dementia jew bidu ta' dementia anke fi zmien xahar jew anke l-ghada stess tista' tiddeterjora ghalkemm id-dementia ma tigiex mill-lum ghal ghada. Hu ma jeskludiex li fi zmien sena dina tizviluppa jew taggrava. Hu sahaq li f'dan il-kaz ma kienx awtorizza li dana c-certifikat jintuza

ghat-testment ta' April 2004 (u lanqas tal-2005) u zgur li ma kienx jaghti tali awtorizzazzjoni tieghu minghajr ma jerga' jevalwa l-pazjenta. Fil-fatt jirrizulta li kien hareg certifikat iehor Dok PM2 izda f'dan id-dokument, li huwa ezibit mat-testment tas-7 t'April 2004, l-ahhar linja hija nieqsa u din il-linja kienet tghid li Annuzjata Buhagiar "she is fit to exercise her civil duties and also possesses testamentary capacity".

Jidher mill-provi akkwiziti li d-dementia ta' Annuzjata Buhagiar kienet bdiet lejn il-1999 u zviluppat fil-2003 u kompliet hzienet biex fil-2008 laqghet il-quccata kif iccertifikaw mill-isptar Zammit Clapp fit- 2008. [ara dokumenti Dok RS1 3/9/2008 – Admitted at Zammit Clapp Hospital with dementia;Dok RS2 - 9/2008 pazjenta tbati minn advanced dimentia, carer cannot cope;Dok RS 5 26/11/2004 Patient suffers from dementia].

Dwar l-istat ta' sahha ta` Annuzjata Buhagiar in-Nutar B.Micallef ma tantx kien ta' ghajnuna. Hu ma ftakarhiex lil Annunzjata Buhagiar bhala persuna u lanqas l-istat ta' sahhitha. Jaf li hija kienet imdahhla fiz-zmien u giet ma xi wahda minn uliedha izda x'gara f'dak il-kaz ma jiftakarx. Hu xehed in generali dwar il-metodu li juza meta persuna tigi ghandu biex taghmel testament izda fl-ispecifiku ma ftakar xejn.

Illi fil-fehma tal-Perit Legali ghalhekk filwaqt li li t-testment tal-2003 sar l-ghada li nhareg ic-certifikat minn Dr.Peter Muscat, dawk tal-2004 u 2005 saru xhur u snin wara. Ic-certifikat li gie prezentat ma' dawn iz-zewg testmenti tal-ahhar, m'ghandul-ebda sahha billi kif xehed Dr.Muscat stess hu ma kienx ser jaghti awtorizzazzjoni minghajr ma jerga' jevalwa l-pazjenta **u ma kienx qal li l-pazjenta setghet taghmel it-testmenti fit-2004 u 2005.**

Illi l-Perit Legali ghalhekk ikkonkluda li ghalkemm Annunzjata Buhagiar setghet tigi kkunsidrata bhala kapaci mentalment biex taghmel it-testment tal-2003, ic-certifikati annessi mat-testmenti tal-2004 u 2005 mhumiex validi ghal dana l-iskop. Ma hemmx prova dwar l-istat mentali ta' Annuzjata Buhagiar fir-rigward ta' dawn

l-ahhar zewg testmenti u n-Nutar li irredighom ma kienx t'ghajnuna biex jixhed dwar l-istat ta' sahha tad-decujus hlief li accetta dak ic-certifikat avvolja kien datat Awissu 2003 u kien jaf li Buhagiar kienet mara avvanzata sew fl-eta.

Il-Perit Legali Ghalhekk kien tal-fehma li:

Il-Qorti ghalhekk ghandha tilqa t-talbiet attrici limitatament ghat-testmenti tal-2004 u 2005, waqt li l-ispejjez jinqasmu kwantu ghal terz ghall-atturi u zewg terzi ghal-konvenuta.

Ikkonsidrat;

Permezz ta' din il-kawza ir-rikorrenti qieghdin jittentaw jiksbu l-impunjazzjoni tat-testmenti maghmula minn omm il-partijiet f'Awissu tas-sena 2003, April tas-sena 2004 u Ottubru tas-sena 2005, liema testment jemendew it-testment li kien gia sar minnha fil-1995, a bazi tal-fatt illi ommhom kienet tbati minn dementia severa u ghalhekk ma kelliex il-kapacita mentali rikjesti sabiex tiddisponi mill-beni taghha.

Jirrizulta, u mhux kontestat illi sas-sena 2003 it-testatrici kienet ghada toqghod wahedha matul il-gurnata, u kienet tmur torqod ghand bintha r-rikorrenti Antonia Mizzi matul il-lejl, u dan l-arrangament kien ilu ghaddej ghal snin shah. Gara pero illi f'Lulju tas-sena 2003 hija waqghet, u l-partijiet bdew jiddiskutu l-possibilita illi tigi rikoverta go dar tal-anzjani, izda finalment gie deciza illi tibda tmur toqoghd gimgha ma' bintha r-rikorrenti Maria Farrugia u gimgha mal-intimata Rita Sammut, u eventwalment baqghet tiehu hsiebha l-intimata Rita Sammut biss.

Ikkonsidrat;

Skont l-Artikolu 597 (d) tal-Kodici Civili, m'humiex kapaci jiddisponu b'testment

> "*dawk li, ghalkemm mhux interdetti, ma jkunux f'sensihom fiz-zmien tat-testment;*"

Kif inghad fis-sentenza fl-ismijiet **Carmen Micallef et vs Madalena Galea et** deciza minn din il-Qorti diversament presjeduta fl-10 ta' April 2013:

> "[n]*aturalment il-kapacita` testamentarja hija r-regola, l-inkapacita` tkun l-eccezzjoni u din hija prezunzjoni li ghandha tissussisti sakemm il-persuna li tipprova timpunja testment ma ggibx provi sodisfacenti kuntrarji. Infatti l-fatt li t-testatur ikun qed ibati minn xi dizordni mentali mhix sufficjenti biex twaqqa' testment ghax hemm ukoll li hafna dizordnijat mentali jkollhom mumenti jew perjodi ta' lucidita`. Hu necessarju li kull kaz jigi ezaminat fuq il-fattispecji partikolari. Naturalment kull Nutar li jippubblika testment ikun wasal ghall-konkluzjoni li t-testatur probabbilment ghandu mohh san. Biex testment jigi impjunjat irid jigi ppruvat.*"

Ghalhekk, huwa principju konstantament abbracjat fil-gurisprudenza Maltija illi

> "*...per distruggere la prezunzione della valididta` del testamento e` quindi per farsi luogo alla gravissima conseguenza della nullita` del testamento, la prova che il testatore non si trovasse in condizioni di sanita` di mente allorche` dispose dei suoi beni,* ***dev'essere piena e rigorosa talmente da accertare che il disponente quando testava non aveva coscienza dell'atto che compiva ne volonta` propria.***"[1]

Rigward il-kapacita mentali li ghandu jkollu t-testatur fi zmien meta jaghmel it-testment tieghu, gie rrilevat illi:

> "[a]*tteso che, secondo la legge, per determinare se la debolezza di mente sia a tale grado da doversi annullari gli atti della vita civile, in essa compiuti, devesi distinguere tra la varia indola e*

1 **Gauci vs Mercieca,** Vol VVV P. I, 246.

> *importanza degli atti medesimi;* ***per il testamento non e` richiesta una mente perfettamente rigorosamente sana, ma basta quel limitato uso della ragione che permetta la coscienza di cio` che si fa, e per valutare i diversi gradi di debolezza di mente dei testatori per dedurne la capacita` od incapacita` di testare si deve avere riguardo alla ragionevolezza o meno delle disposizioni testamentarie.***
>
> (…)
>
> *Il miglior criterio per stabilire la sanita` della mente del testatore, sono al certo la ragionevolezza delle sue disposizione, specialmente quando queste sono accompagnate dalla espressione delle ragioni date dal testatore nell'atto della fazione del testamento al funzionario incaricato della sua redazione, le quali si riconoscessero ragionevoli e savie* "[2]

Fuq l-istess linja ta' hsieb inghad illi:

> "[i]*r-ragjonevolezza tad-dispozizzjonjiet kontenuti fit-testment hija kriterju li ghandu jwassal lill-Gudikant biex jiddeciedi dwar l-insanita` mentali jew le tat-testatur, jigifieri biex jiddeciedi jekk filwaqt li kien qieghed jaghmel it-testment it-testatur kellux koxxjenza bizzejjed ta' dak li kien qieghed jaghmel u volonta` li jiddetta dawk id-dispozizzjonijiet li hemm fit-testment.*"[3]

Huwa risaput ukoll illi l-prova tal-inkapacita tat-testatur fil-waqt li sar it-testment tinkombi fuq min ikun qieghed jimpunja t-testment. F'dan is-sens, il-Qorti tal-Appel irrilevat fis-sentenza taghha fl-ismijiet **Carmen Josephine Cassar vs Louis Naudi et** deciza fis-6 ta' Ottubru 2010 illi:

> "*kif jinsab affermat sa minn zmien antik, "l'uomo nello stato suo normale si presume ragionevole e sano di mente, fino a*

2 **Grech vs Dimech** Vol XIV, 180.
3 **Vassallo vs Sammut,** Vol XXXIV P.1, 108.

> *concludente prova in contrario. La prova contraria incombe all'opponente lo stato di sanita`". Ara "***Paolo Schembri et** *-vs-* **Maria Galea et***", Prim' Awla, Qorti Civili, 16 ta' Ottubru, 1883 per Imhallef Giuseppe Gasan.*
>
> *(...)*
>
> *"i nostri tribunali, basandosi sulla dottrina u la giurisprudenza in materia, sono stati sempre renitenti a pronunziare la nullita` di un testamento per insanita` mentale del testatore, ammenocche tale incapacita` consti positivamente da fatti precisi e univoci e non si verifichi al momento in cui egli dettasse la sua ultima volonta`". Ara "***Francesco Danastas** *-vs-* ***Salvatore Danastas",*** *Appell Civili, 28 ta' Mejju, 1926;...*"

Fis-sentenza **John Agius vs Carmel Agius** deciza minn din il-Qorti diversament presjeduta fit-8 ta' Lulju 2004 intqal illi:

> "[h]*uwa prinċipju aċċettat li, kemm fil-każ ta' persuna li ma kenitx kapaci tagħmel testment, u kif ukoll fil-każ fejn jiġi allegat li persuna kienet imġiegħla tagħmel testment, il-piż tal-prova jaqa' fuq min irid iġib it-tħassir tat-testment."*

Barra minn hekk, fir-rigward ta' kif ghandha tigi provata l-inkapacita tat-testatur, fis-sentenza fl-ismijiet **Carmelina Busuttil vs Helen Portelli et** deciza minn din il-Qorti diversament presjeduta fil-25 ta' Ottubru 2013 gie rrilevat illi:

> "[i]*abiex tiġi stabbilita l-insanita' mentali tat-testatur hemm bżonn li jirriżultaw indizji gravi, u mhux biss sempliċi konġetturi u possibiltajiet. Il-fatti u l-argumenti jridu jkunu preċiżi u konkludenti la darba jirrigwardjaw persuna mejta li fuqha ma jkunux jistgħu jsiru l-aċċertamenti mediċi u legali meħtieġa."*

Barra minn hekk gie ritenut konstatament illi l-prova rikjesta ghandha tkun cara, univoka u konklussiva u kull dubju ghandu jmur favur il-validita tat-testment.[4]

Ikkonsidrat;

In sostenn tal-premessi taghhom, apparti x-xhieda taghhom stess ir-rikorrenti producew lit-tabib Dr. Christopher Zarb, li kien it-tabib kuranti tad-defunta ommhom ghal xi snin, sabiex jixhed dwar l-istat mentali. Huwa xehed illi Annunziata Buhagiar kienet tbati minn dementia kemm xejn sostanzjali.

Biex tiribatti din il-prova, l-intimata produciet lil Psikjatra Dr. Peter Muscat li kien ra lil Annunziata qabel ma sar it-testment tal-2003 u issottoponiha ghal ezami kliniku intiz specifikatament sabiex jigi evalwat jekk persuna hijiex qed tbati minn dementia. Skont dan it-test, Annunziata ma kienetx qed tbati minn dementia, izda kellha biss 'forgetfulness compatible with her age."

Din il-Qorti ftit li xejn issib konfort fix-xhieda tat-tabib Dr. Zarb illi in kontro-ezami xehed illi ghalih 'forgetfulness compatible with her age' u "dementia" huma l-istess haga. Huwa car illi hemm differenza kbira bejn li tkun tinsa certu affarijiet fi grad normali ghall-eta li jkollok, u li jkollok dementia li taffetwa l-kapacita tieghek li tiddisponi minn gidek permezz ta' testment. Mix-xhieda tal-Psikjatra Dr. Muscat jidher illi Annunziata giet sottoposta ghal test specjalizzat li kif xehed l-istess Psikjatra huwa kapaci li jiddetermina jekk persuna tbatix jew le minn dementia anke jekk meta tkun qed taghmel it-test tkun ghaddejja minn interval lucidu. Fid-dawl ta' dan, il-Qorti tqis illi ix-xhieda tal-Psikjatra hija aktar affidabbli u konvincenti fir-rigward tal-istat mentali tat-testatrici meta ghamlet it-testment taghha tas-sena 2003.

Ghalhekk fir-rigward tat-testment tal-2003, il-Qorti taqbel mal-Perit Legali illi dan it-testment huwa validu u t-talbiet tar-rikorrenti b'referenza ghalih ghandhom jigu michuda.

4 **Anton Ellul et vs Maria Busuttil et,** Prim'Awla tal-Qorti Civili deciza 14 ta' Jannar 2013; **AIC Joseph Farrugia vs Angela Farrugia et,** Prim'Awla tal-Qorti Civili deciza 8 ta' Lulju 2013.

Ikkonsidrat;

Fir-rigward tal-emendi li saru fl-2004 u fl-2005, il-Perit Legali ikkonkluda illi dawn ghandhom jigu dikjarati invalida minhabba l-inkapacita mentali tat-testatrici li tiddisponi minn hwejjigha permezz ta' testment.

Il-Qorti taghraf illi meta saru dawn l-emedi ma kienx hemm certifikat ta' tabib fir-rigward tal-istat mentali tat-testatrici u dan ghaliex ic-certifikat anness kien dak mahrug mill-Psikjatra Dr. Peter Muscat fis-sena 2003, li kien iddeponda illi huwa qatt ma kien ta permess illi jerga jintuza l-istess certifikat minghajr ma jara lit-testatrici. Izda l-Qorti taghraf ukoll illi, kif inghad fis-sentenza fl-ismijiet **Joseph Axiak pro et noe vs Lawrence Axiak et,** deciza mill-Qorti tal-Magistrati (Gurisidizzjoni Superjuri) (Ghawdex) fit-22 ta' Gunju 2012

> *"....ċertifikat mediku jista'jsaħħaħ il-prova favur il-kapaċita' mentali tat-testatur, imma n-nuqqas tiegħu ma jfissirx li ma kienx hemm din il-kapaċita."*

Fuq l-istess linja ta' hsieb fis-sentenza fl-ismijiet **Victoria Xuereb vs Joseph Refalo et** deciza mill-Qorti tal-Magistrati (Gurisidizzjoni Superjuri) (Ghawdex) fit-23 ta' Ottubru 2007 u kkonferma mill-Qorti tal-Appell fit-2 ta' Marzu 2010, intqal illi

> *"...ma tista' tinġibed ebda konklużjoni mill-fatt illi t-testment...ma kienx akkumpanjat minn ċertifikat mediku..."*

A bazi ta' dan il-principju, fis-sentenza fl-ismijiet **Helen Mamo et vs Mary sive May Pecorella** deciza fit-12 ta' April 2012. din il-Qorti fiversament presjeduta sabet illi

> *"*[h]*u veru li mat-testmenti ma ġewx annessi ċertifikati mediċi li jiċċertifikaw li l-istat mentali tat-testatur kien jippermettilu li jagħmel testment. Pero b'daqshekk ma jfisser xejn għalkemm forsi kien ikun iktar għaqli li Grech jigi eżaminat minn tabib qabel għamel it-testment."*

Ghalhekk il-fatt illi l-kapacita tat-testatrici ma kienetx iccertifikata minn tabib mediku ma jfissirx necessarjament u awtomatikament illi t-testmenti in kwistjoni huma invalidi, izda jehtieg illi l-provi prodotti jigu ezaminati bir-reqqa, ghaliex a bazi tal-principji enuncjati iktar il-fuq, ir-rikorrent kellhom iressqu prova cara, konklusiva u univoka illi t-testatrici ma kienitx kapaci tiddisponi b'testment.

Fuq il-kwistjoni tal-konflitt tal-provi inghad illi:-

> *"mhux kwalunkwe' tip ta' konflitt (fil-verzjonijiet moghtija tal-partijiet) ghandu jhalli lill-Qorti f'dak l-istat ta' perplessita' li minhabba fih ma tkunx tista' tiddeciedi b'kuxjenza kwieta u jkollha taqa' fuq ir-regola ta' l-in* dubio pro reo. *Il-konflitt fil-provi, sakemm il-bniedem jibqa' soggett ghall-izbalji tal-percezzjonijiet tieghu u ghall-passjoni, huma haga li l-Qrati jridu jkunu dejjem lesti ghaliha .... Meta l-kaz ikun hekk, il-Qorti m'ghandhiex taqa' comb fuq l-iskappatoja tad-dubju, imma ghandha tezamina bl-akbar reqqa jekk xi wahda miz-zewg verzjonijiet, fid-dawl tas-soliti kriterji tal-kredibilita' u specjalment dwar il-konsistenza u verosomiljanza, ghandhiex teskludi lill-ohra, anke' fuq il-bilanc tal-probabilita' u tal-preponderanza tal-provi, ghax dawn, f'kawza civili, huma generalment sufficjenti ghall-konvinciment tal-gudikant (...) anzi', f'kazijiet bhal dawn, aktar ma jkun il-konflitt bejn verzjoni u ohra, aktar tidher il-possibilita' tal-qerq da parti ta' xi wiehed mill-kontendenti."*[5]

Inghad ukoll illi "*fi kwistjoni ta' kredibilita' u apprezzament ta' provi l-kriterju ma huwiex jekk il-gudikant assolutament jemminx l-ispjegazzjoni imma jekk l-ispjegazzjoni hix possibbli u minn awl id-dinja fic-cirkostanzi zvarjati tal-hajja*."[6]
F'kazijiet fejn il-Qorti tkun rinfaccata minn provi konfliggenti, il-Qorti ghandha tkun gwidata minn zewg principji fl-evalwazzjoni tal-provi li jkunu gew prodotti quddiema, u cioe:-

---

5 **Carmelo Farrugia vs Rokko Farrugia**, Prim'Awla tal-Qorti Civili deciza 24 ta' Novembru 1966.
6 J**oseph Borg vs Joseph Bartolo**, Qorti tal-Appell Civili (Sede Inferjuri) deciza 25 ta' Gunju 1980.

> *1. Li taghraf tislet minn dawn il-provi korroborazzjoni li tista' tikkonforta xi wahda miz-zewg verzjonijiet bhala li tkun aktar kredibbli u attendibbli minn ohra; u*
>
> *2. Fin-nuqqas, li tigi applikata l-massima actore non probante reus absolvitur.7*

Fi kliem iehor il-Qorti ghandha tezamina jekk xi wahda miz-zewg verzjonijiet, fid-dawl tas-soliti kriterji tal-kredibilita' u specjalment dawk tal-konsistenza u verosomiljanza, ghandhiex teskludi lill-ohra, anke fuq il-bilanc tal-probabbilitajiet u tal-preponderanza tal-provi, ghax dawn, f'kawzi civili, huma generalment sufficjenti ghall-konviciment tal-gudikant.

Il-Qorti tqis illi huma ta' importanza sostanzjali ix-xhieda u provi indipedendenti illi jitfghu dawl fuq l-istat mentali tat-testatrici fiz-zmien meta saru t-testmenti, ghaliex jistghu jaghtu korroborazzjoni ghat-tezi ta' xi wahda mill-partijiet illi l-Qorti tkun tista' tistrieh fuqha.

L-Avukat Dr. Ronald Aquilina xehed illi huwa kien l-avukat tat-testatrici f'kawza li kien spiccat circa lejn is-sena 2005 jew 2006. Fir-rigward tat-testatrici, xehed illi ghalkemm hija kienet tbati biex tisma u kienet tkun dejjem akkompanjata mit-tfal taghha, **l-istruzzjonijiet waqt il-prim'istanza kien johodhom minn ghandha, u anke fi zmien l-appell, kemm meta saret ir-risposta u anke waqt it-trattazzjoni "*...kienet tifhimni u tirrispondini ghal dak li nsaqsi...*"**

Apparti dawn kollha jidher illi f'dawn il-proceduri it-testattrici giet sottomessa ghall-kontro-ezami pjuttost dettaljat ezegwit mill-Avukat. Cassar Pullicino. Huwa risaput li sabiex anzjana tezegwixxi kontro-ezami, trid tkun tipposedji fakoltajiet mentali pjuttost raffinati.

In sostenn tal-allegazzjonijiet taghhom ir-rikorrenti resqu bhala xhud lil Rose Busuttil, li kienet toqghod fl-istess triq tat-testatrici. Din xehdet illi t-testatrici kienet tbati minn dementia u din il-konkluzjoni waslet ghaliha ghaliex meta kienet tmur fuqha kienet

---

7 M**aria Xuereb et vs Clement Gauci et**, Qorti tal-Appell Civili (Sede Nferjuri) deciza 24 ta' Marzu 2004.

tidhol gewwa u taghlaq il-bieb. Il-Qorti ssiba difficli tqis din it-testimonjanza bhala prova cara, konklusiva u univoka, fid-dawl tal-fatt illi t-testatrici kellha l-kataretti u ghalhekk ma tantx kienet tara, u kif xehed l-avukat Ronald Aquilina ma tantx kienet tisma' u ghalhekk huwa wisq probabli illi l-imgieba tat-testatrici kienet ikkawzata minn dawn il-kondizzjonijiet fizici, u mhux minhabba xi impediment mentali.

Barra minn hekk, il-Qorti rat ukoll id-dokumenti tal-file mediku tat-testatrici li juri li fis-26 ta' Novembru 2004[8] u fil-31 ta' Marzu 2006[9], **hija kienet tat il-kunsens taghha biex isir intervent kirurgiku f'ghajnejha.** Dan ifisser illi t-tobba li ezaminaw lit-**testatrici sabu illi hija kellha l-kapacita li taghti l-kunsens taghha**, u ghalhekk necessarjament li tifhem sa certu grad ir-riski involuti f'tali intervent. Il-Qorti tqis illi din hija prova krucjali f'dan il-kawza li timmini serjament it-tezi tar-rikorrenti li t-testatrici kienet tbati minn dementia tant severa illi ma baqghetx iktar kapaci tiddisponi mill-gid taghha.

Inoltre, kif inhu risaput, ir-ragonevolezza tad-disposizzjonijiet testamentarji hija kriterju iehor li ghandu jittiehed in konisderazzjoni mil-gudikant fid-decizjoni rigward il-kapacita mentali tat-testatur. Inghad per ezempju illi:

> *"[i]r-raġjonevolezza tad-dispożizzjonijiet kontenuti fit-testment hijawaħda mill-kriterji li għandhom iwasslu lill-ġudikant biex jiddeċiedidwar l-insanita' mentali jew le tat-testatur, jiġifieri biex jiddeċiedi jekk fil-waqt li kien qiegħed jagħmel it-testment, it-testatur kellux kuxjenza biżżejjed ta' dak li kien qiegħed jagħmel u volonta' li jiddetta dawk id-dispożizzjonijiet li hemm fit-testment."*[10]

Fuq l-istess linja ta' hsieb fis-sentenza fl-ismijiet **Lewis Spiteri vs Angela Aquilina,** deciza minn din il-Qorti diversament presjeduta fit-28 ta' Gunju 2006 gie rrilevat illi:

---

8 Fol 109.

9 Fol 118.

10 **Joseph Axiaq pro et noe vs Lawrence Axiaq et,** Prim'Awla tal-Qorti Civili deciza 22 ta' Gunju 2012; **Rosalinda Portelli vs Carmen Portelli,** Qorti tal-Magistrati (Ghawdex) deciza 25 ta' Ottubru 2013; **Pawlu Farrugia vs Carmelo Farrugia,** Prim'Awla tal-Qorti Civili deciza 5 ta' Ottubru 2004; **George Cini vs Francesca Saveria Cini,** Prim'Awla tal-Qorti Civili deciza 21 ta' Frar 2014.

> *"[g]ħalkemm saru diversi testmenti, dawn ma jikkontjenux dispożizzjonijiet irraġonevoli, imma huma riflessjoni ta' personalita' metikoluża u preċiża kif jidher li kellu t-testatur."*

Inoltre, gie konsiderat minn din il-Qorti diversament presjeduta fis-sentenza fl-ismijiet **Carmen Micallef vs Madalena Galea** datata 10 ta' April 2013 illi:

> "[a]*nqas hu neċessarju li jiġi pruvat li kien hemm giusta kawża fid-dispożizzjonijiet, basta tali dispożizzjonijiet huma razzjonali. Infatti f'Pirotta vs Carbonaro: Vol. XXII, Pt. 1, P.88 inghad: "Uno dei criteri della sanita` mentale del testatore e` la ragionevolezza delle sue disposizioni e nella disposizione testamentarie non e` necessaria la prova di una giusta causa.""*

Fis-sentenza fl-ismijiet **John Pace vs Carmela Chircop** deciza fl-4 ta' Gunju 1964 intqal ukoll illi:

> *"[i]d-diperiment fisiku u x-xjuhija wahidhom ma jwaqqghux il-possess normali ta' "a sound disposing mind" li trid il-ligi. Jistghu biss, flimkien ma' cirkostanzi ohra, jkollhom influenza fuq il-"libertas testandi" rikjesta barra mill-*kapacita' intellettwali. *L-esperjenza tal-hajja turi li l-percezzjonijiet mentali jibqghu ta' spiss jixghalu fil-bniedem anki fl-ahhar sighat ta' hajtu ghalkemm ir-resistenza tieghu ghac-cirkonvenzjonijiet ta' hadd iehor tista' tigi ferm imnaqqsa*."

Fil-kaz de quo, huwa minnu illi t-testatrici ghamlet diversi emedi successivi fit-testment taghha. Pero, wara li qrat dawn it-testmenti, il-Qorti ma tqis illi d-disposizzjonijiet testamentari huma irragonevoli, u zgur li ma jezistux xi indizji ohra li joholqu suspett dwar ir-ragonevolezza taghha. Filfatt, minn studju tad-disposizzjonijiet testmentati jidher **illi t-testatrici kienet isegwi certu *pattern*, fejn kienet thalli legat lil min kien qed jiehu hsiebha dak iz-zmien, u b'mod car dan kien isir b'turija ta' apprezzament versu l-persuna li kienet qed tiehu hsiebha**. M'hemm xejn irragonevoli fil-fatt illi testatur ihalli legat lil min ikun qed jiehu hsiebu,

anzi tista' tghid illi din hija prassi kemm xejn komuni, u anke jekk ma kienx gust illi t-testatrici tirrevoka l-legati precedenti li kienu saru favur l-ulied l-ohra li kienu hadu hsiebha fil-passat, dan ma jfissirx necessarjament illi hija ma kelliex il-kapacita mentali rikjesta sabiex taghmel testment.

Fid-dawl ta' dan kollu, il-Qorti hija tal-fehma li r-rikorrenti naqsu milli jressqu prova cara, konklusiva u univoka illi t-testmenti li saru minn Annunziata Buhagiar fl-2004 u 2005 huma nvalidi minhabba nuqqas ta' kapacita tat-testatrici.

Ghal dawn il-motivi, l-Qorti taqta' u tiddeciedi billi tilqa' l-eccezzjonijiet tal-intimata u konsegwentement tichad it-talbiet kollha tar-rikorrenti.

Bl-ispejjez kollha kontra r-rikorrenti.

Moqrija.

Mhallef Jacqueline Padovani Grima LL.D. LL.M. (IMLI)

Lorraine Dalli
Deputat Registratur